

УДК 78:001.32(477):930.25

DOI <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.80.278241>

ЦЕБРІЙ ІРИНА

ORCID.org/0000-0003-0844-4004

State institution "Luhansk National University named after Taras Shevchenko"

E-mail: irynaz1958@gmail.com

ГОЛОВАШИЧ ЕДУАРД

ORCID.org/0000-0001-6343-594X

State institution "Luhansk National University named after Taras Shevchenko"

E-mail: trombon68@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНА ШКОЛА О.К. НАТАЛЕВИЧ У СПОГАДАХ ЇЇ УЧНІВ ТА АРХІВНИХ СПРАВАХ

Матеріали статті знайомлять із визначною особистістю в мистецькій педагогіці Полтавщини середини ХХ століття – Оленою Костянтинівною Наталевич, чия викладацька школа була відома далеко за межами України. Автори статті ставлять перед собою мету відтворити портрет О.К. Наталевич – педагога, наставника, музиканта, концертмейстера – за спогадами її учнів та архівними справами, показати спадковість поколінь школи Олени Костянтинівни в Україні та на європейських теренах, зробити акцент на її моральних і людських якостях, на згуртованості класу її студентів, їхньої любові до свого викладача. Матеріали статті містять архівні справи Полтавського коледжу мистецтв, а також матеріали двох Міжнародних мистецьких читань, присвячених пам'яті О.К. Наталевич, її 95-літньому та 100-літньому ювілеям.

Ключові слова: мистецька школа, мистецтво, моральність, педагогічні заповіді, семінар, спогади, спадковість поколінь.

Постановка проблеми в загальному вигляді. О.К. Наталевич – це ціла епоха в розвитку не лише педагогічної фортепіанної школи, а й професійного музичного мистецтва Полтавщини середини ХХ століття, її моральні, людські та педагогічні заповіді будуть жити в багатьох поколіннях учнів як настанови до глибинного розуміння фортепіанної спадщини, ціннісного та поважного до неї ставлення. Мабуть немає жодного міста в Україні, де б не працювали її учні, або учні її учнів. І окрім любові до мистецтва вони, успадкованої від своєї викладачки, ще прививають юному поколінню вміння й навички до наполегливої праці, доцільні шляхи вирішення професійних робочих проблем.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Пам'яті Олени Костянтинівни Наталевич були присвячені наукові видання – Міжнародний науково-практичний семінар фортепіанного мистецтва «Олена Костянтинівна Наталевич: портрет музиканта і педагога на тлі епохи» (2013 р.), «Міжнародні науково-мистецькі читання: збірник матеріалів Міжнародних науково-мистецьких читань пам'яті Олени Костянтинівни Наталевич» (2018 р.), де особливу увагу привертають статті і тези її учнів, які викладають за кордоном у закладах освіти різних рівнів (Артеменкова, 2013; Прагер, 2013; Клименко, 2018), а також її колег (Трусова, 2013; Юрченко, 2013)

Мета статті – проаналізувати педагогічну школу О.К. Наталевич у спогадах її учнів, колег та архівних справах.

Виклад основного матеріалу дослідження. О.К. Наталевич була в найвищому розумінні цього слова моральною людиною, беззареферчним авторитетом для всіх, хто був у її оточенні. Вона не дозволяла ні собі, ні учням найменших «послаблень» у сфері міжособистісних стосунків. Для неї зразком моральної чистоти й сили духу стали її батьки яким беззаперечно віддала більшу частину свого життя і яких вона обожнювала. Незважаючи на те, що О.К. Наталевич, мала прекрасну консерваторську освіту й могла стати виклонавицею, вона пішла шляхом учительства й наставництва, який не завжди буває вдячним.

Окрім того, хочеться відзначити, наскільки вона була вимоглива до своїх студентів: проте вона ніколи не жаліла себе, вимагала тривалої і розумової роботи та повної емоційної віддачі від учня на кожному занятті. Це були незабутні чудові дні.

У більшості студентів, які приходили до неї навчатися на перший курс Полтавського музичного училища, не було того необхідного багажу випускника музичної школи і Олена Костянтинівна починала їх «будувати», як би, «з третього поверху», а потім уже розпочинала професійну роботу. За чотири роки навчання в її класі звідти виходили готові професіонали, готові грати викладати, так і продовжувати навчання в закладах вищої освіти.

Сьогодні після багатьох років, що пройшли від тих часів, багато вбачається ясніше, ніж тоді, поступово виступає на перший план. Були *два принципи*, що показово відрізняли Олену Костянтинівну від багатьох інших викладачів, теж справжніх професіоналів своєї справи, і тим більше ці принципи вирізняють її зараз. Перший із них – це відсутність часових меж її заняття зі студентом. Вона ставила перед ним завдання і доки вона не домагалася якихось відчутних зрушень на занятті, вона його не припиняла. Тому заняття могло тривати й годину, і півтори, і дві, і дві з половиною години. Це, безперечно, говорить про те, що вона дуже любила фортепіанну музику, була віддана своїй спеціальності і своїм учням.

Другий принцип полягав, на наш погляд, в тому, що Олена Костянтинівна завжди намагалася «дотягнути» найслабкішого студента (а в її класі були найрізноманітніші особистості) до достатнього рівня виконання. І це їй завжди вдавалося, бо вона ніколи не шкодувала часу на заняття. Це іноді навіть викликало протести й здивування талановитих студентів (а часом навіть ревності), що вона присвячувала себе слабким навіть більше, ніж талановитим. Це теж свідчить про її відданість учням, музиці, і відданість своїй педагогічній (Артеменкова, 2013, с. 25).

Зараз у музичному середовищі професіоналів більше поширена думка, що нехай слабкий студент отримає свою заслужену трійку, а краще себе присвятити й віддати свій час обдарованій молоді. Тому лише після того, як минули десятиліття стає зрозумілим, яку святу справу робила Олена Костянтинівна, величезний їй уклін і вічна пам'ять за це.

Дитинство й юність із свого довгого життя О.К. Наталевич прожила в теплих причорноморських степах, на берегах Чорного та Азовського моря: Миколаїв, Одеса. Степовий і морський вітер удихнув у її душу бунтарський дух і негасимий романтизм. Руїни стародавніх морських грецьких колоній надихнули вже її батьків дати їй ім'я – «Олена»; що було доповнено по батькові – «Костянтинівна» (від грецьк. – стабільність, надійність). У ній переплелася багато етносів – південних і західних слов'ян, а також, певною мірою, й стародавніх греків (достатньо поглянути на її шляхетне обличчя). Невичерпний романтизм її натури проявлявся й у тому, що О.К. Наталевич до останніх днів свого віку жила високими духовними ідеалами: грала на фортепіано, постійно читала, насолоджувалася художніми фільмами та спектаклями.

Сьогодні можна, безумовно, багато говорити про твердість характеру О.К. Наталевич, навіть певну авторитарність. Проте варто згадати, яким був той нелегкий, майже трагічний час, коли вона формувалася як особистість. О.К. Наталевич була безпосередньою сучасницею двох страшних воєн, колективізації, Голодомору й важких років відновлення – проте вона все це витримала і сягнула величезних висот в духовності й мистецтві (Цебрій, 2018, с. 139).

Неможливо пройти повз її особливого ставлення і до своїх студентів. Ці відносини сьогодні можна класифікувати, як «вимогливе партнерство». Її помешкання – а це була трикімнатна квартира поруч із попередньою спорудою Полтавського музичного училища – завжди було переповнене молоддю. Це були і студенти, і не лише піаністи з її класу, а й майбутні композитори, скрипалі, віолончелісти, вокалісти. Завжди хтось із них грав на роялі – прекрасному інструменті, колишнім центрі загального мистецького простору.

Ми вже вели мову про те, що О.К. Наталевич працювала дуже самовіддано й далеко за межами звичайного розкладу. Її студентам після чергового заняття часто доводилося проводити О.К. Наталевич із приміщення вже нового училища до її дому майже опівночі. На заняттях вона ставила найвищі професійні завдання й усе робила для їхнього обов'язкового досягнення. Коли вона раділа успіхам учня, то не приховувала цього й говорила, чого він досяг.

Одна з колишніх студенток Олени Костянтинівни, Наталія Шаповалова (Артеменкова), так згадувала заняття зі своєю викладачкою: «Мені запам'яталося, як професійно працювала Олена Костянтинівна над творами І.С. Баха. Вона не шкодувала ні часу, ні сил для

відпрацювання кожної деталі, особливо це була робота над артикуляцією, а згодом вона вибудовувала «лінійність» голосів» бахівської поліфонії» (Артеменкова, 2013, с. 25)..

Своє невдоволення недостатнім рівнем самостійної підготовки свого студента до заняття могла висловити влучним гострим слівцем, або кинути ноти на рояль, або замкнути студента на цілий день у класі, щоб він почав працювати (студенту іноді доводилося втікати через вікно). Проте під час виступів своїх «підопічних» вона завжди знаходилася не в залі, а поруч із кожним за кулісами сцени, психологічно готуючи їх до виступу.

Її колишня студентка, зараз директорка приватної музичної школи в Мбнхені (Німеччина) Людмила Прагер під час свого виступу на Міжнародних науково-мистецьких читань пам'яті Олени Костянтинівни Наталевич» (2018 р.) сказала: «Ви могли закрити мене на дві години у сусідньому класі наодинці з фортепіано або взагалі, не підбираючи слів, розповісти, що Ви про мене і мою гру на фортепіано думаете. Але Ви ніколи не полишали мене. Ви завжди були поряд і завжди твердо знали, як це має звучати. Той багаж знань, умінь і навичок, що Ви з потом і кров'ю так самовіддано віддавали і виліплювали з мене музиканта (я маю на увазі піаністичний апарат, відчуття дотику до інструменту та емоційні почуття) – це є на обличчя, а точніше, це ваша школа. Дякую Вам, дорога Олено Костянтинівно. Завдяки Вам я відбулася. Що я зараз роблю? Я займаюся тим, що робили Ви тоді. Я навчаю людей розуміти цю мову, складну мову музики. І, напевно, я не завжди встигаю думати, як це роблю. Просто я роблю це так, як мене колись навчили ви» (Прагер, 2013, с. 37-38).

Незважаючи на свою строгість, О.К. Наталевич дуже поважала особистість кожного свого учня як майбутнього колеги по фортепіанному мистецтву і мистецтву взагалі. Тому й не дивно, що навколо неї завжди був клас студентів– незламний колектив однодумців, які всі були згуртовані єдиним бажанням опанувати мистецтво. Це було почуття рідкісного братерства тих, хто навчався у , О.К. Наталевич, бо всі її учні пронесли це братерство через усе своє життя. Свідченням тому стали організовані її студентами Міжнародний науково-практичний семінар фортепіанного мистецтва «Олена Костянтинівна Наталевич: портрет музиканта і педагога на тлі епохи» (2013 р.), «Міжнародні науково-мистецькі читання пам'яті Олени Костянтинівни Наталевич» (2018 р.).

Вдячно про Олену Костянтинівну згадували і її колеги по фортепіанному відділу Полтавського музичного училища імені М.В. Лисенка. Зокрема, Е.В. Трусова зазначала: Сьогодні всі згадують, що вона була дуже строгою , але коли бувало до неї прийдеш і запитаєш: - «Олено Костянтинівно, як цю частину твору виконати?». Ви не уявляєте собі цю доброзичливість, і вона ще і соромиться: – «Ой, ти знаєш, це можна спробувати зіграти ось так ... || вона ніколи не говорила з апломбом, як часто роблять інші: «Це треба виконувати лише так, а не інакше!» Вона соромилася того, що давала колегам якісь поради. Ось таке поєднання професіонала та людини. Правильно Герман Юрійович зазначив: "Це велика особистість!" Ми звикли, що все має бути або чорним, або білим і ніколи особливих життєвих обставин не враховуємо. У своїй практиці мене раз говорили так: "Ну, ти працюєш, як Олена Костянтинівна!", або ж: "Якщо ти не працюєш так, як Олена Костянтинівна, тобто ти взагалі не працюєш". Бо вона була і вдень і вночі була в роботі.

Ми спілкувалися з Оленою Костянтинівною до останнього часу. Ми приходили до неї на дні народження. Вона робила дивовижні речі: людина пішла на пенсію та ніколи не розлучалася з музикою взагалі. Вона грала С.Рахманінова, вокальні твори, вона співала арії, вона вивчала фортепіанну літературу. Олена Костянтинівна до кінця свого життя залишалася музикантом із великої літери» (Трусова, 2013, с. 20).

Інший колега Олени Костянтинівни Наталевич, зараз народний артист України, Герман Юрійович Юрченко, так оцінив ті міжнародні заходи, що були організовані її колишніми учнями: «Перший раз у Полтаві відбувається семінар такого рівня, присвячений пам'яті талановитого педагога, і я думаю – це виняткове шанування Олени Костянтинівни як особи, яку ми завжди пам'ятаємо, а сьогодні бачимо на афіші, бачимо на портреті, на слайдах. Сьогодні було сказано, що саме випадок врятував її життя. Я згадав, що хтось з великих діячів минулих епох сказав: «Випадок - синонім долі». Напевно, так воно і є, бо ми відновлюємо біографії інших людей, то щось можемо змінити щось можемо закреслити, щось можемо викинути в залежності від нашого ставлення до особистості, а от коли ти розповідаєш про себе, то тут нічого не змінеш. Все, що з нами відбувається в житті, це нові й нові сторінки і нічого не можна повторити, нічого не можна закреслити – воно залишається з нами. Ми сьогодні прослухали її розповідь про себе.

Це була та особистість (ми ще в молоді роки вже це відчували), яка навряд чи може повторитися. Сьогодні це можуть зрозуміти лише люди, одержимі у професії, бо вона була саме одержимою, у неї був сталевий стрижень щодо своєї професії, і щодо мистецтва, і до учнів. Я це відчував, бо завжди була і величезна любов учня до неї і страх йти на урок непідготовленим, з недоученим текстом, виступити на академічному концерті погано, бо це означало підвести її. І в цьому, мабуть, й полягала її велика гідність. І звичайно, коли відбувалися системно такі

відповідальні уроки, тоді вони перетворюються на те прекрасне, що ми мали у її учнях. Ми їх практично всіх пам'ятаємо, вони пройшли і через наші руки теж. Ми зустрічалися, влаштовували концерти, капусники. І Олена Костянтинівна завжди була на них присутньою. І спробував би тоді хоча б один із її учнів не бути на концерті, Олена Костянтинівна не вибачала таких речей. І про що можна було говорити з учнем, якщо не про концерт, з'ясувати всі позитивні, а можливо й негативні моменти, які були. Це було справжнє навчання» (Трусова, Юрченко, 2013, с. 15).

Вона народилася в родині церковного регента та вчительки географії. Пережила поки страшної німецької окупації, блискуче закінчила Одеську консерваторію і добровільно вирішила їхати викладати до Полтави. Проте за її родинною завжди був певний нагляд, бо батько в дореволюційні часи був церковним музикантом. І їй час від часу доводилося писати фрагменти власної біографії чи «пояснювальні записки». Такі були часи. Деякі фрагменти із цих записок і біографій хочеться процитувати, бо вони й сьогодні зберігаються в Полтавському коледжі мистецтв (колишньому Музичному училищі імені М.В. Лисенка):

«Мій батько за порадою близьких йому людей, прийняв рішення вступити на роботу до Духовного відомства, використовуючи свою освіту (Він закінчив у молодості духовну семінарію). Ми переїхали до Миколаївської області, де й перебували до її визволення. Коли я навчалася в Одеській консерваторії, то березні 1948 року вийшла заміж за студента 2-го курсу Одеського технікуму культури В.Г. Філатова, з яким розійшлася 1949 року.

Після закінчення Одеської консерваторії 1949 року вирішила приїхати викладати в Полтавське музичне училище, де й працюю до сьогодні. Батьки мої прослужили вчителями понад 25 років. Мій брат – науковець, доцент кафедри математики, родичів за кордоном немає, засуджених також нема. Справжня автобіографія складена на підставі документальних даних, що знаходяться у моєму розпорядженні. Серпень, 1949 року».

Отже її життя знаходилося під постійним «прицілом» і спостереженнями, проте це ніяким чином не впливало на якість роботи.

О.К. Наталевич довго вмовляли сісти мемуари, проте цього на жаль вона так і не зробила. Олена Костянтинівна була грамотним оцінювачем справжньої літератури, і тому вважала себе негідною претендувати на такі лаври. Хоча писати вона любила й часто виступала з доповідями на теоретичних семінарах. О.К. Наталевич впливала читацький смак своїх студентів. Вона була справжнім ерудитом і вмела формувати літературні уподобання молоді.

О.К. Наталевич була не лише чудовим викладачем, а й одним з кращих концертмейстерів у нашому місті. Вона працювала концертмейстером в Полтавському педагогічному інституті (хорова академічна капела під проводом відомого хормейстера Арефи Римського). Далі послідували роки співпраці з Миколою Ключником. Ця творча співпраця та виконані ними хоріві твори були відомі всій Полтаві (Клименко, 2018, с. 85).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, відновивши постать О.К. Наталевич за офіційними документами та приватними спогадами її колишніх студентів і колег, ми віддали честь професіоналу, викладачеві, концертмейстеру та ерудиту, внесок якої в музичну освіту України не має поглинути час. На її долю прийшлися важкі часи, проте це ніяк не відобразилося на її любові до музики, викладанні, самовіддачі у спілкуванні. Можна багато говорити про її педагогічну методику, але нашим завданням було відтворити портрет видатної особистості, педагога й вихователя, музиканта, просто високоморальної людини. В музичних колах України і за її межами постійно жива пам'ять про О.К. Наталевич, музиканти зв'язують з її педагогічними принципами, з її внутрішніми морально-естетичними та музичними орієнтирами.

Перспектива подальших досліджень полягає у дослідженні авторської методики Олени Костянтинівни Наталевич.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Артеменкова Н.Є. Дві особливості в педагогічній діяльності Олени Костянтинівни Наталевич. *Олена Костянтинівна Наталевич: портрет музиканта і педагога на тлі епохи: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару фортепіанного мистецтва / уклад. І. В. Цебрій (м. Полтава, 2013 р.). Полтава : ПМУ : ПНПУ, 2013. С. 24–26.*
- Клименко І. Робота О. К. Наталевич над технічними складностями в етюдах К. Черні. *Міжнародні науково-мистецькі читання пам'яті Олени Костянтинівни Наталевич: до 100-ліття з Дня народження : зб. матеріалів, доповідей і повідомлень / за ред. Б. В. Год та ін. (м. Полтава, 3 жовт. 2018 р.). Полтава : Формат+, 2018. С. 85–90.*
- Міжнародні науково-мистецькі читання пам'яті Олени Костянтинівни Наталевич: до 100-ліття з Дня народження : зб. матеріалів, доповідей і повідомлень / за ред. Б. В. Год та ін. (м. Полтава, 3 жовт. 2018 р.). Полтава : Формат+, 2018. 92 с.

- Олена Костянтинівна Наталевич: портрет музиканта і педагога на тлі епохи : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару фортепіанного мистецтва / уклад. І. В. Цебрій. (м. Полтава, 2013 р.). Полтава : ПМУ : ПНПУ, 2013. 86 с.
- Прагер Л. В. Запізнілі слова любові. *Олена Костянтинівна Наталевич: портрет музиканта і педагога на тлі епохи* : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару фортепіанного мистецтва / уклад. І. В. Цебрій (м. Полтава, 2013 р.). Полтава : ПМУ : ПНПУ, 2013. С. 37–40.
- Трусова Е. В., Юрченко Г. Ю. Коллегіальні відносини родин Юрченків і Наталевич. *Олена Костянтинівна Наталевич: портрет музиканта і педагога на тлі епохи* : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару фортепіанного мистецтва / уклад. І. В. Цебрій (м. Полтава, 2013 р.). Полтава : ПМУ : ПНПУ, 2013. С. 15–21.
- Цебрій І. В. Міжнародні науково-мистецькі читання пам'яті Олени Костянтинівни Наталевич (до 100-ліття з дня народження). *Історична пам'ять*. 2018. № 1 (38). С. 139–141.

REFERENCES

- Artemenkova, N. Ye. (2013). Dvi osoblyvosti v pedahohichnii diialnosti Oleny Kostyantynivny Natalevych [Two peculiarities in the pedagogical activity of Olena Kostyantynivna Natalevich]. In I. V. Tsebrii (Ed.), *Olena Kostyantynivna Natalevych: portret muzykanta i pedahoha na tli epokhy [Olena Kostyantynivna Natalevich: a portrait of a musician and teacher against the background of the era]*: Proceedings of the International Scientific Seminar (pp. 24-26). Poltava: PMU: PNP [in Ukrainian].
- Hod, B. V. (Ed.). (2018). *Mizhnarodni naukovo-mystetski chytannia pam'iaty Oleny Kostyantynivny Natalevych: do 100-littia z Dnia narodzhennia [International scientific and artistic readings in memory of Olena Kostyantynivna Natalevich: to the 100th anniversary of her birthday]*. Poltava: Format+ [in Ukrainian].
- Klymenko, I. (2018). Robota O. K. Natalevych nad tekhnichnymy skladnostiamy v etiudakh K. Cherni [The work of O. K. Natalevych on the technical difficulties in K. Cherny's sketches]. In B. V. Hod (Ed.), *Mizhnarodni naukovo-mystetski chytannia pam'iaty Oleny Kostyantynivny Natalevych: do 100-littia z Dnia narodzhennia [International scientific and artistic readings in memory of Olena Kostyantynivna Natalevich: to the 100th anniversary of her birthday]* (pp. 85-90). Poltava: Format+ [in Ukrainian].
- Praher, L. V. (2013). Zapiznili slova liubovi [Belated words of love]. In I. V. Tsebrii, *Olena Kostyantynivna Natalevych: portret muzykanta i pedahoha na tli epokhy [Olena Kostyantynivna Natalevich: a portrait of a musician and teacher against the background of the era]*: Proceedings of the International Scientific Seminar (pp. 37-40). Poltava: PMU: PNP [in Ukrainian].
- Trusova, E. V., & Yurchenko, H. Yu. (2013). Kollehiialni vidnosyny rodyn Yurchenkiv i Natalevych [Collegial relations of the Yurchenko and Natalevich families]. In I. V. Tsebrii, *Olena Kostyantynivna Natalevych: portret muzykanta i pedahoha na tli epokhy [Olena Kostyantynivna Natalevich: a portrait of a musician and teacher against the background of the era]*: Proceedings of the International Scientific Seminar (pp. 15-21). Poltava: PMU: PNP [in Ukrainian].
- Tsebrii, I. V. (2013). *Olena Kostyantynivna Natalevych: portret muzykanta i pedahoha na tli epokhy : materialy mizhnar. nauk.-prakt. seminaru fortepiannoho mystetstva [Olena Kostyantynivna Natalevich: a portrait of a musician and teacher against the background of the era]*: Proceedings of the International Scientific Seminar. Poltava: PMU: PNP [in Ukrainian].
- Tsebrii, I. V. (2018). Mizhnarodni naukovo-mystetski chytannia pam'iaty Oleny Kostyantynivny Natalevych (do 100-littia z dnia narodzhennia) [International scientific and artistic readings in memory of Olena Kostyantynivna Natalevich (to the 100th anniversary of her birth)]. *Istorychna pam'iat [Historical Memory]*, 1(38), 139-141 [in Ukrainian].

TSEBRIY I.V.

GOLOVASHYCH E.A

O. K. NATALEVYCH TEACHING SCHOOL IN MEMORIES OF ITS STUDENTS AND ARCHIVE MATTERS

The materials of the article introduce a prominent personality in the art pedagogy of Poltava Oblast in the middle of the 20th century – Olena Kostyantynivna Natalevich, whose teaching school was known far beyond the borders of Ukraine. The authors of the article set themselves the goal of recreating the portrait of O.K. Natalevich – a teacher, mentor, musician, concertmaster – based on the memories of her students and archival files, to show the heredity of the generations of Olena Kostyantynivna's school in Ukraine and on European grounds, to emphasize her moral and human qualities, the cohesion of her class of students, their love for their the teacher. The materials of the article include archival files of the Poltava College of Arts, as well as materials of two International Art Readings dedicated to the memory of O.K. Natalevich, to her 95th and 100th anniversaries. We can talk a lot about her pedagogical methods, but our task was to recreate the portrait of an outstanding personality, a teacher and educator, a musician, just a highly moral person. In the musical circles of Ukraine and beyond, the memory of O.K. Natalevich, musicians consult with her pedagogical principles, with her internal moral, aesthetic and musical orientations.

Key words: art school, art, morality, pedagogical testaments, seminar, memories, inheritance of generations.